

95843448-5	11/2025	מקור ראשון - יומן	עמוד 8	1/2	26.12x32.72
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

מוסדותינו לאן :

מפעל ציוני עתיר הישגים
או בית חרושת לג'ובים?
המוסדות הלאומיים
על פרשת דרכים

// מיכאל טוכפלד

מוסדותינו לאן

נתן שרנסקי משוכנע שהם עדיין נחוצים
כי יש דברים שהממשלה לא יכולה לעשות,
ואילו אברום בורג טוען שכל תכליתם כיום
היא ניצול לרעה של כוח פוליטי. האם
יש עוד הצדקה לקיומם של המוסדות
הלאומיים, או שהם הפכו למפעל ג'ובים
בלבד? היו"רים לשעבר חלוקים

מיכאל טוכפלד

לו היינו מקיימים משאל רחוב בשאלה "מה דעתכם על המוסדות הלאומיים של ישראל", התחושה היא שרוב המשיבים הצעירים היו שואלים "מי אלה", ואחרים היו מדברים על "דינזאורים" או במקרה הטוב על ארגונים שנועדו לתגרות פוליטית ולחלוקת ג'ובים לעסקנים שאיש אינו יודע מה בעצם הם עושים.

הסאגה האחרונה, שבה ניסו אנשי הליכוד להוביל הסכם שבו ימונה יאיר נתניהו, בנו של ראש הממשלה, לתפקיד ראש מחלקה בהסתדרות הציונית - ונחלו כישלון, רק הגבירה את תחושת הסלידה הציבורית מאותם מוסדות. הקולות הנשמעים בכל פעם מחדש - שמדובר בגופים זוללי תקציב, שהגיע זמנם לעבור מן העולם ולמדינה ייטב בלעדיהם - רק גברו. הטענות נשמעו בעיקר על בזבז תקציבים, ניפוח מנגנונים ומינויים פוליטיים שאינם בנויים על כישורים אלא על נאמנות מפלגתית. תפקידים לא מעטים הומצאו כדי לספק "סידור עבודה" לפעילים פוליטיים, כמו יושבי ראש, סגנים, חברי הנהלה בשכר וללא שכר ועוד. יאיר נתניהו אינו הראשון, ומן הסתם גם לא האחרון, ששמו מוזכר בהקשר זה. גם אריה דרעי, משה גפני ויאיר לפיד לא בחלו במינויים של מקורבים ובני משפחה שהוגדרו שערורייתיים.

"נכון, יש גורמים שאינם מונעים מרצון כן ואמיתי להיטיב עם המדינה והעם, אבל תופעות כאלה קיימות בכל מערכת", אומר לנו יעקב חגואל, היו"ר הנוכחי של ההסתדרות הציונית העולמית. בעצם הימים הללו, בקונגרס הציוני המתכנס בירושלים, הוא נאבק על דמותם

יעקב חגואל
צילום: יונתן זינדל,
פלאש 90

של המוסדות הלאומיים מול הפוליטיקאים המקומיים. "רוב רובו של הקונגרס הציוני מבין מה קורה כרגע והוא זה שיקבע מה יהיו המטרות האמיתיות של העם היהודי כיום ואילו משאבים יש להשקיע להשגתן".

בלי להיכנס למלחמות היהודים המתנהלות בעצם ימי קונגרס אלה על שליטה וכוח, נשאל את עצמנו מיהם בעצם אותם "מוסדות לאומיים" שכל תפקיד בהם הפך נחשק וטעון מלחמות פוליטיות עזות. ובכן, מדובר בארבעה גופים שהוקמו לפני קום המדינה, וממשיכים לפעול עד היום בתקציבים של מיליארדים: ההסתדרות הציונית, הקרן הקיימת לישראל, הסוכנות היהודית וקרן היסוד. לא רבים יודעים, אך מדובר בגופים שלמעשה מקיימים מערכת אדירה של פעילות ציונית ברחבי העולם.

המוסדות הלאומיים עצמאיים מבחינה משפטית, מעין עמותות או תאגידים לפי דין זר וברוב המקרים רשומים גם מחוץ לישראל, ולכן אינם כפופים למבקר המדינה או למשרד ממשלתי כמו גוף ציבורי רגיל. בשנת 1952 נחתמה "אמנה בין מדינת ישראל והסוכנות היהודית" (ובהמשך גם עם שאר המוסדות הלאומיים), שבה הכירה המדינה במעמדם העצמאי ובתפקידם הלאומי-ציוני, אך אין לה סמכות ישירה לפקח עליהם. הם נחשבים "שותפים לאומיים" ולא גופים ממשלתיים. גם תקציביהם באים ברובם מתרומות מחו"ל. יש להם מנגנוני ביקורת פנימיים אך לא פיקוח ציבורי-ממשלתי. בעשורים האחרונים היו ניסיונות מצד מבקר המדינה והכנסת להרחיב את הפיקוח, במיוחד במקרים שבהם הם משתמשים בכספי מדינה או משתפים פעולה עם משרדי ממשלה (למשל בקק"ל). אך עד היום הפיקוח הוא חלקי בלבד, ומעמדם העצמאי נשמר. הליכי המינויים נעשו עד כה בהסכמה רחבה ובהסכמים שלהם שותפים כל הארגונים והמפלגות המיוצגים

בקונגרס. בדרך כלל מדובר בהסכמים שאינם נחשפים לעיני הציבור הרחב ואינם מעוררי עניין רב. רק כאשר מעורבת בהם אישיות "מושכת אש", דוגמת ינקי דרעי או יאיר נתניהו, הם נחשפים לאור השמש. כך קרה השבוע, ובעקבות זאת יאיר לפיד נבהל והודיע ש"יש עתיד" פורשת מכל ההסכמים.

נתן שרנסקי, שבמשך תשע שנים שימש שר בממשלות ישראל ותשע שנים נשא בתפקיד יו"ר הסוכנות וההסתדרות הציונית (אחרי שתפקיד היו"ר אוחד) ומכיר היטב את שתי המערכות, מודה שיש להן תדמית של גופים בירוקרטיים שלא עושים דבר. לדעתו, ההפך הוא הנכון: "הלוביסט היחיד למען ישראל עם כוח אמיתי הוא הסוכנות היהודית. ההסתדרות הציונית הוקמה על ידי הרצל בקונגרס הציוני הראשון בבאזל ב־1897. היא הגוף הראשון והגדול מכולם, ולמעשה מהווה ארגון-גג של המפעל הציוני. זה הפרלמנט של הציונים בעם היהודי". צריך לזכור שבימי הרצל ועד שנות העשרים היה מספרם של הציונים בקרב היהודים קטן ביותר מול כל מיני ארגונים, סוציאליסטים, ליברלים וחרדים".

ואז נכנסה הפוליטיקה

במקביל לסוכנות פועלות הקרן הקיימת לישראל (קק"ל) שנוסדה ב־1901 במטרה לגאול קרקעות בארץ ישראל, קרן היסוד שנוסדה ב־1920 כדי לגייס כספים לתנועה הציונית, והסוכנות היהודית לארץ ישראל שהוקמה ב־1929 כרשות מבצעת של ההסתדרות הציונית והתמקדה בעליית יהודים ארצה. הרצל ידע שכדי להפוך את החזון למציאות יש צורך במוסדות ותקציבים, וכך הפכו ארבעת הגופים הללו למעין ממשלה יהודית בגלות. מדוע המוסדות הללו נשארו אחרי קום המדינה? מדוע ממשלת ישראל לא לקחה על עצמה את האחריות

95843449-6	11/2025	מקור ראשון - יומן	עמוד 8	2/2	26.78x31.65
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון - 80790					

מוסדותינו לא :

נתן שרנסקי (מימין): "לסוכנות יש אלפי שליחים בקמפוסים, והם מהווים נשק הסברתי אדיר. ברור ששליחי הממשלה לא יכולים לעמוד בקמפוסים"

הסוכנות היהודית.

"בעלייה צריכים לעסוק אנשים שמעורבים בקהילה בכל נימי נפשם", הוא אומר. "ממשלה שתעשה תעמולה לעלייה תיחשב כקומיסר ויעילותה תהיה אפסית, שכן הנושא יקושר לפוליטיקה. תמיד אמרתי שצריך לשים במרכז את חיוק הזהות היהודית וזה יביא לעלייה מרצון. איך מחזקים זהות יהודית? דרך תוכניות להבאת יהודים לכאן. הצלחתי לקשר בין התוכניות השונות כמו 'תגלית' או 'מסע', ואלו תוכניות שממשלה אינה יכולה לבצע. אתה חושב שממשלת ישראל תוכל להביא סטודנטים לבקר בישראל באווירה העוינת השוררת היום בקמפוסים? לסוכנות יש אלפי שליחים בקמפוסים, והם מהווים נשק הסברתי אדיר. ברור ששליחי הממשלה לא יכולים לעמוד בקמפוסים".

שרנסקי סבור שהדברים אמורים גם לגבי המלחמה באנטישמיות. "הוכח שכאשר הממשלה נטלה את הנושא לידה העניין התפוצץ. שר התפוצות, שאינו מכיר את היחסים עם הקהילות והוא מייצג מפלגה פוליטית, הוזמן לכנס מנהיגים מהימין הקיצוני באירופה, למשל ממפלגתה של להפן, שאומנם הם בעלי ברית של ישראל אבל בעיני היהודים בתפוצות הם מייצגים תנועות אנטישמיות גזעניות. כך לא מארגנים כנס למלחמה באנטישמיות".

"אין ספק שהדימוי של המוסדות הלאומיים חיובי הרבה יותר בעיני יהודי התפוצות מאשר בעיני ממשלת ישראל", מסכם דובר. "התפקיד האחרון שהסוכנות מילאה היה בעליות הגדולות מבריה"מ ומאמיתופיה. היום אין יותר אתוס, וכשאין אתוס אין הצדקה לקיומו", אומר בורג. "אני לא הייתי מתאמץ לסגור אלא מחיל את הכלל החל על בהמה שנפל בה מום – 'תרעה עד שתסתאב'. היום היא כבר מסואבת".

הגואל מביט על הנתונים במשקפיים אחרים, ורורים יותר. "לקונגרס הגיעו נציגים מ־43 מדינות. במערכות הבחירות בפרדציות השונות נרשמו 400 אלף שהצהירו שהם ציונים, ומתוכם הצביעו 30 אלף. זה מספר עצום, פי שלושים מהקונגרס הקודם שהתכנס לפני חמש שנים. צירפנו 9 פרדציות חדשות שרוצות להיות חלק מהתנועה הציונית. אנשים רוצים להתחבר, במיוחד אחרי 7 באוקטובר. בשבוע שעבר ראינו חוויה דמוקרטית של 1,400 נציגים שבאו להחליט על הפעילות בחמש השנים הבאות. אין לי ספק שהנחיצות שלהם רק גברה. הגורמים האנטי־ישראליים או האנטי־ציוניים פוגעים בעם ישראל, בלכידותו ובחוסנו. זה אחד האתגרים הגדולים שלנו בשנים הקרובות".

עד כמה המוסדות הלאומיים שלנו אכן לאומיים? 120 שנה הם נשאו מורשת נכבדה שהקימה את המדינה והמשיכה לתחזק את המפעל הציוני; אבל, אומרים בני שיחנו, המציאות השתנתה. הדור הצעיר, במיוחד בארה"ב, שוב אינו מרגיש מחויבות רבה כל כך לישראל, האדישות פושה בו, ההתבוללות גואה והעלייה בירידה.

7 באוקטובר חולל מהפך מסוים. יהודי התפוצות במדינות רבות התגייסו למען ישראל באסון הכבד ביותר בתולדותיה כמדינה, הגבירו את תרומותיהם ויצאו לרחובות מול המפגינים למען חמאס ומול האנטישמיות הגואה. המוסדות הלאומיים נתנו להם תחושה שיש להם גב ובית.

"מדינת ישראל חזקה מכל דבר", אומר הגואל. "אני לא יודע מי היה מעלה לארץ עשרות אלפי עולים, מי היה קולט אותם, מי היה נאבק באנטישמיות, מי היה מקים יישובים ומחזק אותם. אנחנו עושים את זה 130 שנה, אנחנו טובים בזה ונמשיך לעשות זאת גם מול הקולות השונים בשנים הבאות". "הייתי שד בכיר והייתי יו"ר הסוכנות", מסכם שרנסקי. "גיליתי את ההבדלים באידיאליזם בין הפקידים פה ושם. בסוכנות כל מזכירה חשה שהיא עושה שליחות חשובה, אבל בממשלה אין תחושה כזו. כעת ברור למה נהניתי הרבה יותר בסוכנות". ●

במילים אחרות, זו תעשיית כוח אך לא תעשיית תוכן. גיזבים וכוה הם דבר פסול?

"ממש לא, אבל אז אשאל את מה שמרטיין בוכר שאל את בן־גוריון – 'כוה, לשם מה?'. היום התשובה תהיה שהם קיימים כדי לשמר את המבנים הפוליטיים עתיקי היוםמין כאילו יש עוד מפלגת עבודה, כאילו יש מרצ וכולי, והדבר השני הוא כדי להפעיל מנגנונים עוקפי שוויון דמוקרטי. למשל, מכשירי אפליה כלפי ערבים. האם זו הציונות בעיני אנשים? אם כך הם חושבים, שיבושם להם. האם זה יחזק את יחסי ישראל והתפוצות? אני חושב שלא. בלי תפיסת השוויון שיש ליהודי התפוצות לא היה להם קיום, ולכן זה חור שחור שקורס לתוך עצמו".

מהו הרעיון הציוני בעיניך היום?

"מהו הרעיון הציוני? מהי ציונות אחרי הקמת מדינת ישראל? האם יש דבר כזה? אני חושב שלא. אבל אפילו בהינתן שיש, הרי אין הגדרה אחת לכל הציונים, ואם כך לא יכול להיות ארגון אחד שמייצג אותם. האם התנועה הרפורמית וש"ס יכולות לדור בכפיפה אחת? ועידת קטוביץ' ב־1912 דחתה את הרעיון הציוני.

"הייתי מוסיף לשאלה זו גם האם המוסדות מייצגים את יחסי ישראל והתפוצות. האם הכנסת נתפסת כמי שמייצגת את 'כנסת ישראל' בפוניבו? לא, אלו שתי מערכות נפרדות. קשה להגדיר מיהן התפוצות. אפילו בארה"ב יש בקושי 50 אחוז שרשומים בקהילות או בארגונים, וכשיורדים לדור הצעיר רואים פערים שלא ניתנים לגישור בין הצעיר הישראלי לאמריקני, גם הסנטימנטליים וגם הערכיים. הצעיר האמריקני מתחנך על ערכי חירות, שוויון, חוקה וזכויות הפרט. הצעיר הישראלי מתחנך על מרכיבות הלאום, הקולקטיב שמעבר לסף הלאומנות. אלו שתי מערכות שאי אפשר לתווך ביניהן. בסוכנות, הגוף המייצג הן את התפוצות והן את ישראל, אין דיון אמיתי בסוגיות האלה, ולחשוב שכל מי שנמצא שם מקבל את מרכיבותה של מדינת ישראל זה בלוף. אין שם ייצוג ל־50 אחוז מיהודי נייורק שהצביעו לממדאני ולא לברני סנדרס, שמייצג גל עצום בתמיכה היהודית במפלגה הדמוקרטית. הם לא מייצגים כלום חוץ מאת בעלי העניין, והם לא נוגעים במשבר המבני העמוק של ההבדל בין בבל וירושלים בימינו".

אם נקום מחר בבוקר ונגלה שהמוסדות הלאומיים נסגרו, מישהו במדינת ישראל יחוש בכך?

"בהחלט", סבור דובר. "כל הנושאים החשובים לא יבוצעו בידי הממשלה. האם הממשלה תבצע ייעור? הרי היא לא תקצה אגורה לשם כך. קק"ל עושה את הפיתוח שממשלה אינה עושה בעבודה בלתי רגילה. הבעיה היא שההנהגה לא ראויה לעובדיה אבל הפעילות עצמה היא קריטית. היא סוללת דרכים ביטחוניות, תשתיות ביישובים שהמדינה לא חולמת לבצע. ההסתדרות הציונית הקימה מחלקה לחינוך והיום יש 600 מורים־שליחים בתפוצות, ובלעדיה זה לא היה קורה. מה שיהרג אותם אלה ה'תוספות' היוצרות את הדימוי השלילי שמעיב על הדברים הגדולים האמיתיים שעושים".

אבל כאשר יש משרד עלייה וקליטה, אולי אין צורך בסוכנות היהודית?

"להפך, לא היה צריך להקים את משרד העלייה והקליטה.

מאז שהוא הוקם הוא לא חולל כל מהפכה לעומת מה שהסוכנות עשתה".

פער תהומי באידיאליזם

לדעת שרנסקי, אם לא תהיה סוכנות יהודית, הממשלה תצטרך להקים רשות על־מפלגתית שתבנה יחסים עם הקהילות ותקיים מערך שליחים שלא יהיו מזוהים עם פוליטיקה, ובעצם, משמעות הדבר היא בנייה חדש של

צילום: אריק סולטן

מבני המוסדות הלאומיים בירושלים צילום: חני אגמון־שניר

אברהם דובדבני צילום: יוסי זליגר

אברום בורג צילום: אריק סולטן

לפעילות הזאת?

"נכון שבררך כלל גופים כאלה מתפרקים או נטמעים במוסדות הממשלה החדשים, אבל ישראל היא מקרה שונה", אומר שרנסקי. "יו"ר הסוכנות היהודית בן־גוריון הפך לראש ממשלת ישראל והמוסדות המשיכו את פעילותם. הם עסקו ברכישת ארמות ובייעור, גייסו כסף מכל העולם והמשיכו להיות הפרלמנט של העם היהודי. בפרלמנט הזה יושבים נציגים של מפלגות בישראל וארגונים בארה"ב ובמדינות אחרות, והם עושים עסקאות על חלוקת התפקידים למפלגות".

למדינת ישראל הצעירה לא היו משאבים לקחת על עצמה את המשימות הכבירות שהיו על סדר היום, ואילו למוסדות הלאומיים כבר היה מנגנון קיים שיכול לגייס כספים מיהדות התפוצות. ממשלת ישראל, כממשלה ריבונית, לא יכולה לפעול באותה חופשיות ברחבי העולם. המוסדות, כגופים לא־ממשלתיים, יכולים.

סיבה נוספת היא הקשר עם יהדות העולם. הקשר הזה לא יכול להתקיים באמצעות הממשלה, ודרוש גורם מגשר. הממשלה גם לא הייתה יכולה לרכוש קרקעות באזורים מסוימים, לא לקיים פעולות חינוך ותרבות בקרב יהדות התפוצות וגם לא לעודד עלייה, דבר שעלול להיתפס כפעילות חתרנית בעיני מדינות אחרות.

בקונגרס הציוני, המתכנס אחת לחמש שנים, יש ייצוג למפלגות ישראליות שמגדירות עצמן ציוניות, לזרמים השונים ביהדות כמו רפורמים, קונסרבטיבים, אורתודוקסים ולאחרונה גם חלק מהחרדים, ולארגונים ציוניים מרחבי העולם כמו מכבי, ויצ"ו או הדסה. שם נבחרות גם ההנהלות של המוסדות.

שלא כמו המוסדות הפוליטיים המקובלים, כמו הכנסת, ה"פרלמנט הציוני" הזה לא היה מחולק לקואליציה ואופוזיציה; לא היו "החרמות" וכולם ישבו עם כולם, אפילו הדתיים־לאומיים עם מרצ. אך בשנים האחרונות, עם החרפת השיח הפוליטי בישראל, המצב השתנה.

"במשך שנים רבות שימש יו"ר ההסתדרות הציונית גם יו"ר הסוכנות היהודית", אומר שרנסקי. "כמה ימים לפני שנכנסתי לתפקידי ב־2009 הפרידו בין התפקידים. התורמים בארה"ב התנגדו לכך שכסף הנתרם להסתדרות הציונית יחולק באמצעות דילים פוליטיים. אני אמרתי שתחרות בין הציונים בארץ לציונים בחו"ל אינה בריאה ושהחרתי את הסוכנות מכל המינויים הפוליטיים והתלות במפלגות. נקבע שהיו"ר ייבחר בהסכמה ושראשי המחלקות יהיו מינויים מקצועיים לגמרי".

אברהם דובדבני ("דוברב") נבחר לתפקיד יו"ר משותף ב־2010. למחרת בחירתו כינס את כל חברי ההנהלה לדיון סגור בניצנה כדי לבחון "מי ומה אנחנו ומהי ציונות". "החלטנו שאם לא נגיע למסקנות, נסגור את העסק", הוא מספר לנו. "הצלחנו לכתוב תוכניות חיוניות שידענו שממשלת ישראל לא תטפל בהן, כמו הפצת השפה העברית, עידוד עלייה, החטיבה להתיישבות. במשך עשר השנים שבהן הייתי בתפקיד המוסדות תפקדו היטב בלי זעזועים ומהפכות. הבעיה החלה כאשר בקונגרס הקודם, לפני חמש שנים, נכנסו הפוליטיקאים הישראליים אל תוך המערכת ומצאו בה כר נרחב למאוייהם הפוליטיים ולחלוקת הטבות ותפקידים למקורבים. מה שעניין אותם היה להפיק את המרב לטובתם הפוליטית. הם באו מכל המפלגות, מימין ומשמאל ומהחרדים. שם החלה ההידרדרות. הוקמו מחלקות מיותרות, הומצאו נושאים ותפקידים שאין בהם צורך, וזה פגע לא רק בדימוי אלא גם בפעילות השוטפת, החיונית והטובה. שמות נזרקו לחלל והסכנה היא שהתקציב לא יספיק גם לפעילות החיונית וגם למימון הגופים והאנשים המיתרים".

"חור שחור"

אברהם ("אברום") בורג מונה לתפקיד יו"ר הסוכנות היהודית ב־1995. "רציתי לסגור את ההסתדרות הציונית העולמית כי חשבתי שאין מקום לגוף כזה", הוא אומר לנו. "כסופו של דבר קיצצתי את מספר המחלקות שבה לארבע בלבד. היום שוב יש 14 או 16 מחלקות מיניסטריאליות.